

1. Хамар У. В. Проблема ідеалу у філософській спадщині Івана Франка: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Уляна Вікторівна Хамар / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Л., 2001. – 20 с.
2. Шинкарук В. // Філософський енциклопедичний словник (ФЕС). – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

Mykhailo Matkowskyi

Actuality of ideas of axiology of Ivan Franco is in relation becoming of modern Ukrainian youth

In the article the looks of axiology of Ivan Franco are investigated to the problems of becoming of personality. The sources of forming of him turn out morally-anthropological principles and persuasions. Compared is contemporaneity axiology of Free. Advices of Ivan Franco are analysed in relation to the aspects of axiology of educator influence of family and school. The key valued categories and principles of thinker are grounded: "man as the greatest value", "publicly useful work", "national ideal".

Keywords: Franco, values, national ideal, personality.

Михаил Матковский

Актуальность ценностных идей Ивана Франко относительно становления современной украинской молодежи

В статье исследуются взгляды аксиологий Ивана Франко на проблемы становления личности. Выясняются истоки формирования его этико-антропологических принципов и убеждений. Проводится параллель аксиологии Франко – современность. Анализируются советы Ивана Франко относительно аспектов аксиологий воспитательного влияния семьи и школы. Обосновываются ключевые ценностные категории и принципы мыслителя: "человек как наивысшая ценность", "общественно полезный труд", "национальный идеал".

Ключевые слова: Франко, ценности, национальный идеал, личность.

Надійшла до редакції 26.02.2014 р.

УДК 111.852:165.614

© Тамара Матюх
(Рівне)

ПРОБЛЕМА ЕМПАТІЇ В М. ГАЙДЕГГЕРА: МИСТЕЦТВО ЯК СПОСІБ ВЧУВАННЯ В БУТТЯ

Аналізується гайдеггерівське розуміння пізнання як «проникнення-вчування» в «просвіт буття» на прикладі мистецтва. Стверджується, що саме в мистецтві, за допомогою його творців, через даний спосіб пізнання (вчування), буття відкривається і з'являється перед публікою як конкретні художні твори літератури, архітектури, скульптури або живопису. Саме мистецтво відіграє для людини і суспільства доленосну роль, засновує історію народу, є витоком його дійсного буття. Зазначимо, що сутність мистецтва – істина суцього, яка виражається в творінні. Робиться висновок про те, що дане пізнання збігається з феноменом емпатії. Відмічається «анонімність» даного поняття, оскільки сам Гайдеггер його не вживає.

Ключові слова: емпатія, пізнання, мистецтво, Буття, розуміння.

Постановка проблеми. Ще в 50–60х роках серед учених, що займалися вивченням творчої особистості, зріс інтерес до проблеми емпатії. У 1959 р. в США був проведений симпозиум по проблемах творчості і її вдосконалення. У доповідях (зокрема, К. Роджерса) емпатія (інколи її називали проекція) характеризувалася як одна з необхідних умов творчості людини. Цей висновок опирався на експериментальні дослідження. Відомий фахівець з проблем творчості

Р.Кречфілд, виступаючи на конференції Каліфорнійського університету в жовтні 1961 р., де обговорювалися проблеми творчої особистості, назвав серед її властивостей емпатію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність проблеми емпатії свідчать і статті збірки «Творчість в мистецтві і мистецтво творчості», автори яких з позиції сучасної психології і теорії інформації аналізують характер прояву особистісних аспектів в творчості і сприйнятті мистецтва. Наприклад, цим відрізняються статті Д. Леонтьєва «Особа в психології мистецтва», Л. Дорфмана та Г. Ковальової «Полімодальність «Я» і креативність мислення» [1]; Є. Басіна «Емпатія та художня творчість [2]. Про актуальність цієї проблеми також свідчать і об'ємні видання останніх років, опубліковані в США: «Переосмислена емпатія» [3], «Знову відкриваючи емпатію» [4] та інші.

На фоні великої теоретичної та практичної значимості емпатії, виявляється проблема багатомірності діалогічного простору, адже тематика охоплена даним терміном, стосується найважливіших аспектів людського життя і була предметом роздумів з древніх часів. Відповідно, ми повинні зважати на те, що за поняттям емпатія стоїть надзвичайно багата столітня історія, в яку вписані такі імена, як М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, В. Дільтей, Е. Тітченер, М. Шелер, К. Ясперс.

Власне, проблема емпатії тісно пов'язана з теорією вчування, розробленою в естетиці і психології Т. Ліпса (1903). Поняття «вчування» (нім. *Einfuhlung* – буквально «внесення почуттів» (рос. «чувствовать внутри»)) – своєрідна форма антропоморфізму. Термін у психології мистецтва і естетики буквально означає процес перенесення на предмет переживань, внутрішніх почуттів та настроїв, що викликаються ним. Поняття «вчування» було вперше викладене Р. Фішером у роботі «*Über das optische Formgemhl*» (1873). Зміст цього терміна він пов'язує із внутрішнім переживанням при спогляданні зовнішньої форми. І хоча він перший вводить цей термін у німецьку мову, аналогічні ідеї зустрічалися вже раніше в естетиці німецького романтизму (Ф. Новаліс, Август і Фрідріх Шлегелі, Гердер та ін.), в яких насолода при сприйнятті прекрасного характеризується як стан, коли людина як би розчиняється в зовнішньому світі де стираються межі між «Я» і «не Я».

Німецький філософ і психолог Т. Ліппс створив теорію пізнання людиною живих і неживих об'єктів (об'єктів природи, творів мистецтва). Вчений вважав, що пізнаючи, людина «вчувається» в пізнаваний об'єкт; сприймаючи його, вона знаходить щось загальне між собою і об'єктом, і об'єкт відкриває людині своє єство. Вчування, як складова частина, входить в процес розуміння людиною суспільства, мистецтва [5] На початку ХХ століття теорія вчування Ліппса поширилася в англійських країнах. Як відзначає Т.П. Гаврилова [6], першим, хто ввів в психологію термін «емпатія», є Є.Тітченер. Він переклав словом «емпатія» запозичене у німецького психолога Т. Ліппса слово вчування (*einfuhlung* – нім.). Необхідність використовувати саме це поняття диктувалася вмістом теоретичної концепції, яку розробляв і обґрунтовував Є. Тітченер. Згідно з його ученням, вчування, або емпатія, входячи в структуру інтроспекції, дозволяє об'єктивніше описувати відчуття, образи та почуття в процесі сприйняття зовнішніх об'єктів.

У даній статті ми маємо на меті розглянути Гайдеггерівську проблему вчування в буття, яке проявляється в мистецтві та провести можливу аналогію з емпатією як теорією вчування.

Для реалізації мети постають такі завдання:

1. Аналіз гайдеггерівського розуміння пізнання як специфічного методу відкриття істини.
2. Вивчення ролі мистецтва у пізнанні буття.
3. Визначення ролі емпатії як способу пізнання.

Виклад матеріалу. Роздумуючи про мову, М. Гайдеггер в пізніх роботах звертається все більше і більше до поезії, називаючи її «звучанням тиші». Філософ погоджується зі словами Аристотеля, зазначеними у «Поетиці», про те, що поезія більш істинна, ніж знання про суще [7, с.219]. Він зазначає, що «слухання мови» чітко прослідковується в поезії. Таке «слухання» не є природною вродженою здатністю людиною чути. На наш погляд, це є особливого роду чуттєве пізнання на основі емпатії, «проникнення-вчування» в «просвіт буття». У роботі «Витоки художнього творіння» стверджується думка про мистецтво як

спосіб «буття в істині». Мистецтво виконує доленосну роль, воно «не роз'єднує людей, обмежуючи кожного довкола своїх переживань, але поміщає людей усередину їх загальної приналежності до істини, що здійснюється в творінні, і так виражає основу для їх спільного буття один з одним та один для одного», «розуміюче буття-один-з-одним» [8, с.29].

Філософ розділяє суще: як предмети та явища реального світу, і буття, яке безпосередньо не сприймається зором. Буття – таке, що впливати на нього або розпоряджатися ним неможливо. Проте, його можна в якійсь мірі спіткати, «вчуваючись» у нього. Думка дозволяє буттю “захопити себе”. За М. Гайдеггером в думці позначається істина буття. Про буття, яке не продумане, не уявлене в думці можна говорити лише “воно мається” (як певна потенція, можливість). Це “мається” він розуміє як долю буття, історія якого знаходить слово в мові справжніх мислителів. Мова думки і мова поезії починаються з поклику світу, що чекає в своїй смисловій повноті, щоб людина надала йому слово, “висловила” його.

”Думка збирає мову в просте казання. Мова є мова буття так само, як хмара – хмара в небі. Думка прокладає своїм казанням непомітні борозни у мові. Вони ще більш непомітні, ніж борозни, які селянин повільним кроком проводить по полю” [7, с.220]. І лише в мистецтві, за допомогою його творців, через особливий спосіб чуттєвого пізнання, вчування, буття відкривається і з'являється перед публікою як конкретні художні твори літератури, архітектури, скульптури або живопису. Дане положення співзвучне з твердженням Юнга, згідно з яким не художник творить мистецтво, а мистецтво – художника. Різниця в тому, що М. Гайдеггер радикальніший – у нього не мистецтво творить художника, а буття – художника. Буття – не як нежива природа, а як Dasein – суб'єкт, віднесений до буття, як «тут буття» і запитуючий про сенс цього буття шляхом прояснення сенсу свого власного «буття в світі».

М. Гайдеггер категорично відкидає положення попередньої естетики, згідно з яким чуттєво сприймані об'єкти і явища зовнішнього світу є предметом художньої творчості, а сприйняття твору мистецтва викликає безпосереднє переживання його реципієнтом. Все це, згідно з висновком філософа, є проявом суб'єктивізму, який в європейському мистецтві виник в німецькому романтизмі в XVIII – XIX ст., коли особистість художника як геніального творця набула величезної суспільної популярності та значущості.

М. Гайдеггер же обґрунтовує абсолютно інший спосіб аналізу художньої творчості і твору мистецтва. Він починає аналіз з об'єктивного буття художнього твору, з аналізу матеріалу і техніки його створення, яке ним визначається за допомогою порівняння твору зі звичайним ремісничим виробом або річчю. В результаті, філософ прийшов до висновку про те, що шлях від речі до мистецтва не виявляє специфіки останнього, а навпаки, лише осягнувши природу мистецтва можна тим самим зрозуміти технологію та призначення речі. Далі, М. Гайдеггер розкриває сенс висловленого раніше ним положення, згідно з яким не художник творить твір мистецтва, а буття використовує художника, наприклад, поета, як медіум і вимовляється його вустами. При цьому філософ, вважаючи, що загальноприйняті традиційні категорії і поняття не можуть адекватно визначити та виразити зміст і форму такого прояву, винаходить свою досить незвичну і, можна сказати, екзотичну мистецтвознавчу термінологію.

М. Гайдеггер розрізняє слова – говорити та сказати. «Сказати та говорити – не одне і те ж, – стверджує він. – Людина може багато говорити і не сказати нічого. «С-казати» – означає показати, оголосити, дати бачити, чути» [9, с.365]. Філософ справедливо вважає, що людина може говорити тому, що вона вже чула людську мову, оскільки народжується та зростає в умовах цивілізації, що «говорить». «Говорити ми можемо єдино завдяки тому, що всякий раз вже чули мову. «Мова говорить», оскільки вся вона – «сказ». Джерело його мови – що колись прозвучала і до цих пір невимовлена оповідь (сказ). Відповідно ми слухаємо мову таким чином, що даємо їй сказати нам «свій сказ». У мові, як слуханні мови, ми говоримо услід почутій оповіді «Мова говорить», оскільки, досягаючи як «сказ» всіх областей присутності, вона дає з'явитися або сховатися в них всьому присутньому [9, с.266]. Не буденна мова, а саме «сказ» є способом, яким говорить подія у творі словесного

мистецтва. І конкретно, саме в поезії, найадекватніше реалізується властивість і смислові можливості мови бути «домівкою буття». Філософія та поезія стоять на протилежних вершинах, але говорять одне і те ж. Як стверджує М. Гайдеггер, «всяка осмислююча думка є поезія, а всяка поезія – думка. Обоє належать один одному в зверненні до того «сказу», в якому вже позначилося невимовне, бо він є думка як вдячність» [9, с.273]. І ще: «Всяка істотна мова вчувається у взаємоналежність «сказу» і буття. Обоє, поезія та думка, суть єдиний «сказ», бо вони вірні таїнству слова як найбільш гідному свого осмислення і тим самим завжди родинно пов'язані один з одним.» [9, с.312].

М. Гайдеггер вважає, що в сучасному суспільстві мова втрачає свою самотність і в основному використовується в її прагматичних та службових функціях. І лише в творчості небагатьох поетів, таких як Ф. Гельдерлін, Ш. Георгі, Р. Рільке, Р. Тракль, збереглася мова в своїй самотності «сказу», в якій буття розкривається в своїй істині. Але виявити сенс і прийти до розуміння віршів таких поетів можна лише методом герменевтики їх тлумачення, оскільки при розгляді поезії і мистецтва взагалі, М. Гайдеггер принципово абстрагується від особистісних і психологічних аспектів їх творців.

Слово як «сказ» і, мистецтво, що виражає його, виникає не за особистісним, раціонально усвідомленим задумом, а виникає спонтанно з глибини подієвої і мовної передісторії людства, вираженому в «сказі», вчуваючись в якій, відбувається самовисловлювання поета в його віршах, що втілюють таїнство слова в його просвітленості та відкритості. Що відповідно викликає у відповідь реакцію у читача при читанні віршів і спонукає його до роздуму про прочитане. Подібна ж співтворчість, згідно з М. Гайдеггером, відбувається з врахуванням їх специфіки і при сприйнятті живопису, скульптури та архітектури.

Отже, якщо традиційно естетика займалася красою та мистецтвом, а логіка – істиною, то згідно позиції М. Гайдеггера, саме естетика займається істиною буття. Філософ наводить в приклад картину Ван Гога, що змальовує селянські черевики, сильно поношені черевики, без будь-якого життєвого фону або сюжету. І лише «з темного потоптаного нутра цих черевиків непорушно дивиться на нас наполеглива праця тих, хто важко ступає під час роботи в полі» [10, с.276]. Дійсно, як часто нам мистецтво розплющує очі на світ, і те, що не помічається раніше знаходить свій людський сенс. Опинившись перед картиною, ми раптово в думках побували в іншому місці, пише філософ. Картина Ван Гога є розкриття воістину того, що є, виявляється, така річ, як селянські черевики. «Сутність мистецтва – ось що: істина суцього, що виражається в творінні» [11, с.278].

На думку М. Гайдеггера, події художнього твору хвилюють нас більше, ніж події реального життя саме тому, що лише в творчості ця подія набуває істини свого буття. Це узгоджується з думкою Г. Гадамера про те, що мистецтво є способом розкриття істини, оскільки буття людини розгортається в трьох основних формах зв'язку світу з людиною: естетичному, історичному, мовному. М. Гайдеггер в інтерв'ю в журналі «Експрес», цитуючи Ніцше зазначив: «Нам залишається мистецтво, щоб не загинути перед істиною» [12].

Висновки. М. Гайдеггер наділяє мистецтво високим онтологічним статусом, оскільки саме в ньому (зокрема в поезії), думка надає буттю слово. Буття проектує себе, свій смисл, в певним чином налаштований до нього суб'єкт, який через особливий спосіб вчування, здатний почути ледь помітний поклик світу. Саме на основі емпатії як проникненні-вчуванні в буття, відбувається самовисловлювання поета в його віршах, що втілюють таїнство слова в його просвітленості та відкритості. Саме мистецтво відіграє для людини і суспільства доленосну роль, засновує історію народу, є витоком його дійсного буття. Людське в людині починається із слова, зі здатності бачити та відчувати шляхом вчування, створювати красу, переживати почуття катарсису.

Відповідно, мистецтво виступає тією «надмовною», чуттєвою основою комунікаційного процесу в основі якого лежить емпатія, як метод розуміння буття через проникнення-вчування, розуміння найвищого смислу та цінностей. Вивчення даної проблеми відкриває досі незвідані горизонти процесу розуміння та пізнання, тому є перспективним для подальших досліджень.

Література

1. Дорфман Л. Полиmodalность «Я» и креативность мышления / Л.Дорфман, Г.Ковалева // Творчество в искусстве и искусство творчества. – М., 2000. – С. 215-241.
2. Басин Е.Я. Художественное творчество и эмпатия. / Е.Я. Басин // Эмпатия и художественное творчество. – М., 2001. – С. 73-87.
3. Empathy reconsidered. New directions in psychotherapy / ed. by A. C. Bozarth, L. S. Greenberg. – Washington, DC: APA, 1997. – 477 p.
4. Stueber K. Rediscovering empathy / K. Stueber. – Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, 2006. – 276 p.
5. Философия природы [Текст]: пер. с нем. / Т. Липпс. Изд. 3-е. – М.: ЛКИ, 2010. – 240 с.
6. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии / Т.П.Гаврилова // Вопросы психологи. – 1975. – №2. – С.147-158.
7. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме // М.Хайдеггер // Время и бытие. М.: Республика, 1993. – С.192-220.
8. Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв. Трактаты, статьи, ссе / Составление, общая редакция и вступительная статья Г.К. Косикова. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 211 с.
9. Хайдеггер, М. Время и бытие: Статьи и выступления / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Библихина. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
10. Лосев А.Ф. История эстетических категорий / А.Ф.Лосев, В.П.Шестаков. – М.: Искусство, 1965. – 374 с.
11. Хайдеггер М. Исток художественного творения (перевод с нем. Михайлова) / Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв. Издательство Московского университета, 1987. – С. 264-312.
12. L'Express. 1969. 20-26 oct. P.79-85. [Электронный ресурс] URL: <http://www.heidegger.ru/tovamitski.php>.

Tamara Matyukh

The problem of empathy in M. Heidegger: art as a way penetration a into Being

Analyzed haydehherivske understanding of knowledge as «penetration-empathy» in the «clearance being» as an example of art. It is alleged that in the arts, through its founders, through this method of cognition (empathy) being opened and appears to the public as a specific art works of literature, architecture, sculpture or painting. It is the art of playing for man and society fateful role in establishing the history of the people are the source of its actual existence. The essence of art – the truth of things, resulting in creation. The conclusion is that this knowledge, the same the phenomenon of empathy. Marked «anonymity» of this concept, as Heidegger himself did not take.

Keywords: empathy, knowledge, art, Being, understanding.

Тамара Матюх

Проблема эмпатии в М. Хайдеггера: искусство как способ вчувствования в Бытие

Анализируется хайдеггеривское понимание познания как «проникновение-вчувствование» в «просвет Бытия» на примере искусства. Утверждается, что именно в искусстве, с помощью его творцов, через данный способ познания (вчувствование), Бытие открывается и появляется перед публикой как конкретные художественные произведения литературы, архитектуры, скульптуры или живописи. Именно искусство играет для человека и общества судьбоносную роль, основывает историю народа, является истоком его истинного бытия. Подчеркивается, что сущность искусства – истина сущего, которая выражается в творении. Делается вывод о том, что данное познание совпадает с феноменом эмпатии. Отмечается «анонимность» данного понятия, поскольку сам Хайдеггер его не употребляет.

Ключевые слова: эмпатия, познания, искусство, Бытие, понимание.

Надійшла до редакції 07.02.2014 р.